

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ГУМАНИСТІК КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Әбдібекова Нұрай Жандарбекқызы
студент, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан
Республикасы

«Гуманистік көзқарас қалыптастыру» тұлғаның ізгілікке бағытталуын тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін ашу ғана емес, оның тұлғаның үйлесімді даму үрдісі мен субъектіліктің қалыптасу жолдарын көрсетуден тұрады.

Гуманистік көзқарас қалыптастыру мақсаты – тұлғаның үйлесімді дамуы үшін педагогикалық үрдіске қатысушылар арасындағы қарым-қатынастың ізгіліктік сипат алуын көздейді. Мұндай қатынастарды белгілеу үшін «ізгілік тәрбиесі» термині орын алады. Бұл тұрғыда қоғамдық білім беру құрылымдары мен оларды гуманитарландыруға басты назар аударуы тиіс [1.78 б.].

Олай болса, гуманистік көзқарас әр уақытта гуманитарландырудың қажетті шарты болмайтындығын есте сақтау қажет. Гуманистік көзқарас гуманитарландырудың қажетті құрастырушысы болуы үшін ең кем дегенде оның адам бойында ізгі ниет пен ізгіліктік қасиеттерді қалыптастыруы міндетті болып саналады және жоғары мәдениет түрінде іске асырылуы қажет.

Қазіргі педагогикалық терминологияда «оқу-тәрбие процесін гуманитарландыру дегеніміз - гуманитарлық пәндердің ролін күшейту, оқу пәндерінің мазмұнының гумандылығын анықтау және оның жаңа бағалау нормаларын нақтылау, оқу процесін толық ізгілендіру»- болып табылады.

Ізгілікке тәрбиелеудің әлемдік теория мен тәжірибе бойынша қалыптасқан мақсаты ғасырлар бойы келе жатқан, жан-жақты және үйлесімдік сипатта дамыған тұлғалық болмыс болып табылады. Бұл мақсат тұлғаның статикалық ерекшелігін береді. Оның өсу сипаттамасы өзіндік даму және өзін көрсете білу түсініктерімен байланысты болды. Дәп осы үрдістер тұлғаның өзі мен қоғам арасындағы үйлесімділікте өзіндік даму мен өзін-өзі жетілдіру үшін жағдай туғызатын – ізгілікке тәрбиелеудің мақсаттық ерекшелігін айқындайды [2.65 б.].

Ізгілікке тәрбиелеуде тұлғаның өз келешегіне қатысты гуманистік көзқарасы мен дүниетанымдық ұстанымдары анықталынады, олар адамды табиғаттың ерекше құбылысы ретінде тану, өзінің субъективті артықшылығын ескеруге мүмкіндік береді. Тәрбиелеу мақсатының бұлай құрылуы адамның өз өміріне ықпалын өзгерту, өз қабілеті мен шығармашылық әлеуетін ашудағы құқықтары мен жауапкершілігін түсінуіне мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар, өзіндік даму мен өзін-өзі жетілдіруде тұлғаның ішкі бостандығының таңдауы арасындағы ара-қатынас пен оған қоғамның ықпалын түсіндіреді. Демек, «ізгілікке тәрбиелеу» мақсатына жету арқылы адамның гуманистік көзқарасын қалыптастыру шаралары жүзеге асырылады. Осы тұрғыдан алғанда, ізгілікке тәрбиелеу мақсаты өзіне тиісті маңызды міндеттерді қояды:

- тұлғаның өмірдің мәнін ұғынуы, өзінің әлемдегі орны, өзінің бірегейлігі мен құндылығын түсінудегі философиялық-дүниетанымдық бағдары;
- өзіндік, жандүниелік қабілеттері мен шығармашылық әлеуетінің даму қарқыны мен шегін бейнелейтін, өмір сүру жауапкершілігін түсінуге мүмкіндік беретін, тұлғалық тұжырымдаманы құруға көмек беру;
- жалпы адами және ұлттық мәдениет байлығын бейнелейтін, мәдени құндылықтар жүйесіне тұлғаны араластыру, оларға деген өзіндік қарым-қатынасты белгілеу;
- ізгілік адамгершіліктің жалпы адами нормаларын, оның көлемі мен нақтылы мазмұнын (қайырымдылық, өзара түсіністік, жылы жүректілік және т.б.), ашу және тұлғалық маңызды көрсеткіш ретінде зиялылық мәдениеттендіру;

- тұлғаның зияткерлік – адамгершілік бостандығы мен теңдей өзіндік баға беру мен бағалау қабілеттілігі, іс-әрекет пен қызметті өзіндік реттеу, дүниетанымдық рефлексиясының дамуы;

- өмір салты мен этникалық және жалпы адами құндылықтардың біртұтастылық сипатында отансүйгіштік сезімнің қайта түлеуі, елдегі заңдар мен тұлғаның азаматтық құқықтарын құрметтеуге тәрбиелеу, туған елдің беделі мен байлықтарын сақтауға ұмтылу.

Бұл аталған міндеттердің орындалуы тұлғаның ізгіліктік тәрбиесі арқылы гуманистік көзқарасының түпкі негізін салуға мүмкіндік береді. Ол өз кезіндегі әлем, қоғам мен өзін қалыптастыруда өмірлік қажеттілікке ие болады және оны бағалау мүмкіндіктерін меңгереді [3.8 б.].

Жеке тұлғаның гуманистік көзқарасын қалыптастыру гуманистік тәрбие жүйесінің бағыттаушы нәтижесі ретінде ізгіліктік ұмтылыстардың өзара әрекеттесуіне тәуелді болады, яғни жеке адам психикасының ерекшеліктерін ескеруді қажет етеді.

Осыған байланысты біз, тәрбиеленуші мен сыртқы әлем арасындағы шынайы қарым-қатынастар жүйесінен педагогикалық заңдылықтар сипатына ие болатын объективті себеп-салдарларын атап өтуге тиістіміз. Бұл орайда жалпы педагогикалық процестегі тәрбие қызметі мен даму заңдылықтары арасынан бастысын жеке атап көрсету қажет – ол жеке тұлға дамуына бағытталған бағдар. Және жеке тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік-адамгершілік және кәсіби дамуы неғұрлым өзара үйлесімді болса, адам мәдени-гуманистік қызметін жүзеге асыру барысында соғұрлым еркін және шығармашыл болмақ. Бұл заңдылықтан тәрбиенің гуманистік метақағидалары жүйесіндегі жетекші қағида – жеке тұлғаның үздіксіз жалпы және кәсіби дамуы қағидасы келіп туындайды. Оның жетекші болу себебі, басқа қағидалардың негізінде де осы заңдылық жатады және олар осы жетекші қағиданың жүзеге асырылуының ішкі және сыртқы жағдайларын жасай келе, оған бағынышты болады. Дәл осы тұрғыдан алғанда, білім беруді гуманитарландыру жеке тұлғаның үйлесімді дамуының басты шарты болып қарастырылады. Тәрбие гуманды болу үшін, Л.С.Выготскийдің айтуы бойынша, ол «дамудың жақын аймағына» бағытталу керек. Бұл бағыт кез-келген жас кезеңінде жеке тұлғаның дамуы үшін міндетті түрде жан-жақты емес, бірақ міндетті түрде объективті қажетті қасиеттермен қамтамасыз ететін білім беру мақсаттарын қояды талап етеді. Бүгінгі таңда адамға тек негізгі кәсіби білім беріп қана қоймай, жалпы адамзат мәдениетін игертуге, осының негізінде, жағымды субъективті (жеке тұлға қажеттіліктері) және білім берудің материалдық базасы мен кадрлар мүмкіншілігімен байланысты объективті жағдайларды ескере отырып, жеке тұлғаның барлық жағынан дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік бар. Яғни, студенттердің жағымды субъективті қасиеттері - гуманистік тәрбиенің рухани құндылықтарын қажетсінуі, оларды пайдалы әрекеттерде қолдану және соның нәтижесінде гуманды әрекеттерді таңдау мүмкіндіктері дамиды. Таңдау мен талғам әрекеттері даралық қасиеттерге ие болғандықтан оларда гуманистік көзқарастың «тұлғалық –даралық» сапалары қалыптасады [4. 98 б.].

Бұл қағидаға сәйкес тек «субъект-субъект» қатынастары, оқуда тең құқылы бірігіп әрекеттесу жағдайларында ғана жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мүмкін. Бұл әдіс қағидасы бойынша педагогтің суперпозициясы мен студенттің субординациялық позициясы жеке тұлғалық тұрғыдан тең құқықты, өзара бірігіп әрекеттесуші адамдардың позицияларына айналу керек. Мұндай өзгеру педагогикалық процеске қатысушылардың рөлдері мен қызметтерінің өзгеруіне тікелей байланысты. Педагог мұнда тәрбиелемейді, оқытпайды, ол тұлғаның өз бетімен дамуға деген талпынысын өзектендіреді, қолдайды, оның белсенділігін зерттейді, өз бетімен әрекет етуіне жағдайлар жасайды, яғни өз мүмкіндігін қабілетіне сәйкес бағалау еркіндігін қалыптастырады.

Гуманистік тәрбие гуманистік көзқарастың жалпы адамзаттық құндылықтарының әлеуметтік ұйымдастырылған интериоризация процесі ретінде қарастырылады. Гуманистік тәрбие айтарлықтай дәрежеде кәсіби-этикалық өзара жауапкершілік метақағидасының жүзеге асырылуымен де байланысты болғандықтан жеке тұлғаның көзқарасы мен рухани дүниетанымына ықпал етеді. Мұның негізінде жатқан заңдылыққа сәйкес педагогикалық

процесс қатысушыларының адамдардың тағдырына, қоғамның болашағына деген жауапкершілікті өз мойындарына алуға дайындығы олардың гуманистік өмір салтын ұстанып, педагогикалық этика нормаларын сақтайтындарын көрсетеді. Бұл қағида жеке тұлға педагогикалық процесте қалыптасқан жағдайлар ағысына көніп кете бермей, керісінше бұл жағдайларды өзі жасап, өз стратегиясын алға тартып, саналы және жоспарлы түрде өзін-өзі кемелдендіре алатындай іште орныққан белсенділікті талап етеді.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін реформалауда жаңа педагогикалық парадигмалардың ішінде гуманистік парадигма тұлғалық-бағдарлы дамыту тұжырымдамасын қолдайтын бірден бір бағыт болып табылады. Бұл бағыт бойынша оқушылардың гуманистік көзқарасын қалыптастыру шараларының күтетін нәтижесі тәрбие әрекеттерінің жалпыадамзаттық және табиғатпен үйлесімділігін қамтамасыз ету. Аталған шараны жүзеге асыру тетігі ретінде тәрбие мазмұнының құндылық негіздерін, яғни этникалық және рухани-мәдени құндылықтарды ұлттық ерекшеліктер негізінде анықтап жүзеге асырған дұрыс. Сонда ғана тәрбиенің өмірмен байланыстылық, сабақтастық, мазмұндық және жүйелілік принциптері жүзеге асады, күтілген нәтижеге қол жеткізіледі деп есептейміз.

Гуманистік тәрбиенің мақсаты - қазіргі қатаң бәсекелестік, іскер адамдар, кәсіпкерлер кезеңінде әр адамның рухани байлығы мен мәдениеттілігін жетілдіру, кәсіби біліктілігі мен білімділігін, іскерлігін арттыру, баланы бүгінгі өмірге сай тәрбиелеу [5.36 б.].

Педагогикалық, психологиялық тұрғыдан гуманизм адамдар арасындағы қатынастардың сүйіспеншілікке негізделуі, адамның ар намысын құрметтеу, жоғағы парасаттылық қасиет пен қамқорлық жасау, адамды сүйе білу деп анықталады. Гумандық - адамның тұлғалық қасиеті, адам жандылық, адамға деген шынайы махаббат, сүйіспеншілік, адамды адам деп құрметтеу, бағалау, оған қамқорлық жасай білу. Гуманист – адамшылық көрсете алатын, адамшылық қарым-қатынас жасай білетін адам. Гумандық қарым-қатынас – философтардың анықтауы бойынша, адамдардың іс-әрекеті, өмір сүру процесінде туындайтын қоғамдық қатынастың ерекше түрі. Адамдардың бір-бірімен өзара адамшылдыққа негізделген байланысының, қатынасының көрінісі.

Жоғарыдағы анықтамаларды қазіргі қоғамның өтпелі кезеңінде гумандық қасиеттер, қарым-қатынастар қандай болуы керек, оның теориялық жағынан қарастыруға негіз етіп аламыз. Бізге адамның ішкі жан-дүниесінің бойлығынан, білімділігінен өмірге, адамға табиғатқа, қоғамға қатынастардағы тазалық, шынайылық, негізінде құрылған гуманизм керек. Ол үшін шынайы гумандық қасиет, жалған гумандық қасиет және гумандыққа жат қасиеттер қатынаста қандай көрініс табатындығына мін беріліп, жас жеткіншек тәрбиесінде түсіндірілуі керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика (педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық). – Астана, 2014, - 358 б.
2. Наурызбай Н. Научно-педагогические основы этнокультурного образования школьников. – Алматы, 2017. -298 с.
3. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың теориясы мен практикасы. - Алматы, 2011. -210 б.
4. Көшеров Н.М. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін этнопедагогикалық дайындау жүйесі. Пед.ғыл.канд... дис ... - Тараз, 2000.
5. Кенжахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. Алматы: Рауан, 2005.-186